

Greimas, de vrolijke wetenschapper

Ils disent: droit du sang, droit du sol. Moi, je suis Français
par option, par contrat social, à la manière de Rousseau.

GREIMAS

Parijs, 1978. De werkcolleges ('seminaires') van Algirdas Julien Greimas vinden plaats in de Rue de Tournon, ter hoogte van het Palais du Luxembourg, met daarachter de Jardin du Luxembourg. Elke week begeven we ons naar de langwerpige zaal, gelegen aan de achterzijde van een wat men in Frankrijk 'Hôtel de Maître' noemt. Een binnenplaats leidt naar een hal, vervolgens een tuin, een voorportaal, tenslotte een trap en een overloop. Het is zaak om vroeg te komen want de zaal is steeds overvol en laatkomers moeten de colleges staande, vanaf de overloop volgen – voor de volle duur van de bijeenkomst; een pauze is er niet.*

Onder de toehoorders zijn veel pendelaars, net als wij, Eric de Kuyper en ik. Ze komen met de vroege treinen uit Zwitserland, Duitsland, België, Italië en 'de Franse provincie'; een enkeling vliegt elke week vanuit het Verenigd Koninkrijk over. Ook qua leeftijd en beroepssamenstelling is het gezelschap uiterst heterogeen: naast studenten zijn er veel oud-studenten, professoren en collega's uit binnen- en buitenland. De buitenlanders, al dan niet met een verblijfsvergunning, vormen een overweldigende meerderheid. Het is achteraf dan ook nogal komisch om te horen spreken – meestal denigrerend – over de 'Franse' semiotiek.

Het ritueel was steeds hetzelfde: aan het begin van elk nieuw academisch jaar gaf Greimas inleidende colleges om het kader te schetsen en

* Het atelier 'Semiotiek van de ruimte', geleid door Manar Hammad, heeft de opdeling van de ruimte en de colleges van Greimas bestudeerd als een sociale praktijk. De tekst werd gepubliceerd in *Communications* 27, 1977.

het thema te bespreken en in te kaderen. Als uitgangspunt diende meestal een korte tekst, zoals het recept dat hij van de moeder van J. Courtés had gekregen voor 'la soupe au pistou'. Terwijl hij zo inventariserend, segmenterend en analyserend bezig ging, begon het thema van het jaar langzaam te dagen: de constructie van een waarde-object.

Dan volgden week na week bijdragen van gastsprekers die het thema vanuit hun eigen invalshoek benaderden – sociosemiotiek, psychosemiotiek, esthetiek, antropologie enzovoort – en de opgave uitprobeerden op andere teksten en onderwerpen om alle mogelijke kanten ervan te belichten en de problemen die ze opriep, onder de aandacht te brengen.

Greimas had de gewoonte om tijdens die lezingen opmerkingen te maken die vaak onschuldig en komisch-naïef leken, soms op het impertinente af. Hij doorbrak zo de erudiete en gespannen sfeer. Het werkte relativerend en verhelderend. Hij speelde graag de advocaat van de duivel, ook voor zichzelf. Als voormalig journalist wist hij bovendien dat de uitdaging een krachtiger steun voor een spreker is dan beleefde gelatenheid, en dat provocatie kan dienen om reflectie af te dwingen.

Aldus verschaftte Greimas het kader voor het semiotisch project dat onder zijn leiding groeide. Hij sprak graag over 'de inzet van de semiotiek' (les enjeux), 'de ontwerpen' (les projets), de 'wording' en de 'ontwikkeling' ... Hij gaf de ruimte om mee te denken, mee te werken; hij schiep de semiotiek als een collectieve onderneming. Het deed me vaak denken aan het collectieve werken onder Andy Warhol aan diens 'factory'; alleen had Greimas 'ateliers' en geen 'fabrieken'; het ging er bij hem ambachtelijker aan toe. Hij beschouwde zichzelf als een voorzitter die de discussies in goede banen leidde, als een 'directeur de travail', zoals zijn functie officieel ook heette. Die nam hij letterlijk, want gewerkt werd er. Wie niet aangestoken werd door de semiotische werklust viel spontaan af.

De Greimasiaanse semiotiek, met haar strenge methodologische aanpak en logische fundering, onderscheidt zich duidelijk van de Barthesiaanse, de Kristevaiaanse, de Angelsaksische... Het gebruik van zijn naam als aanduiding werd door Greimas echter resoluut verworpen. Een afwijzing die niet op valse bescheidenheid berustte, maar op vooruitziendheid: zijn semiotische project was te groot(s) om alleen door hemzelf gedragen te kunnen worden. Zijn werken beschouwde hij als een bijdrage aan het algehele semiotische project, dat niet aan

één persoon verbonden kan zijn. Of, zoals hij tijdens een van zijn werkcolleges opmerkte, wijzend op de aaneengesloten tafels in het midden: 'Het denkwerk gebeurt dààr.'

Jean-Claude Coquet heeft ooit de benaming 'semiotiek van de Parijse School' voorgesteld. Ook deze benaming stuitte op verzet, want wat moest men onder 'school' verstaan; die aanduiding heeft al gauw een dogmatische connotatie, en wekt daardoor misleidende associaties. De Greimasiaanse semiotiek, de semiotiek van de Parijse School, is vaak verweten dogmatisch te zijn, maar niets is minder waar. Wel werden hoge eisen gesteld aan helderheid, economie in de formulering en vooral duidelijkheid over de invalshoek en het niveau waarop men de problemen wenste te benaderen.

Greimas had een hekel aan het 'verklaren' van problemen waarbij steeds van perspectief wordt gewisseld zodra er zich een weerstand of moeilijkheid voordoet, met als gevolg een reeks van verglijdingen en uitweidingen die het probleem omzeilen. Greimas doelde daarmee op het type discours dat voor een tekstueel probleem bijvoorbeeld autobiografische gegevens aanhaalt en voor autobiografische problemen psychologische verklaringen zoekt, en daarvoor dan weer historische, sociologische of culturele verklaringen, in een eindeloze reeks van verschuivingen. Dit alles verpakt in retorische wolligheid om de breuken te verdoezelen. In die zin kan men de semiotiek die Greimas voorstond dogmatisch noemen en scherp als het scheermes van Ockham.

Misschien is 'semiotiek van de Parijse School' toch wel de beste omschrijving voor wat Greimas nastreefde, tenminste als men onder school vooral 'scholing' verstaat. De wekelijkse bijeenkomsten bestonden uit scholing en bijscholing, oefening, repetitie en ontdekking.

Greimas' semiotiek wordt vaak formalisme verweten, reductionisme en hang naar formules: toestanden en transformaties, conjuncties en disjuncties, het semiotische vierkant, het generatieve traject. Daarbij meent men dat het herschrijven in formules het hoofddoel van Greimas was, dat de formules het uitgangspunt waren voor de analyses en dat het probleem was opgelost wanneer de beschrijving of analyse maar in een formule gevat kon worden.

Greimas beschouwde formules echter als mini-samenvattingen, die na de beschrijvende analyse kwamen en die het voordeel hadden dat ze meegenomen konden worden naar en vergeleken met de bevindingen van een volgende analyse, om zo de basis te vormen van een

theoretische metataal. (Dat het ook zonder formules kan, bewees Greimas in zijn laatste boek, *De l'imperfection*. Misschien komt in dit – van de rest van zijn oeuvre zeer afwijkende – werk het duidelijkst zijn opzet tot uiting.) Uit al zijn analyses spreekt zijn fascinatie voor de betekenisgeving die we alleen kunnen vatten door categorisering. Het is zijn grote obsessie geweest. Langs deze weg verder denkend belandt men bij de wiskundige formulering, een weg die sommige van zijn leerlingen zijn ingeslagen.

Voor Greimas was de taal geen volmaakt systeem; we begrijpen elkaar slechts gedeeltelijk via de taal en voor een belangrijk deel ook ondanks de taal. Niet de perfectie van het systeem intrigeerde hem, maar zoals hij in de titel van dat laatste werk aangeeft, de imperfectie. Daar waar de creativiteit begint, die gebruik maakt van systemen doch aan elk systeem ontsnapt. Een menselijke handeling, een menselijke bezigheid, derhalve imperfect. De mens als 'homo semioticus'. 'Semi-otiek is een menswetenschap', zei hij vaak, 'Menschlich, allzu menschlich'.